

DEVLET ANA ROMANINDA ŞAMANİZM İZLERİ

*Hatice İÇEL**

ÖZET

Devlet Ana adlı roman Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu konu almaktadır. Romanda Osmanlı Devleti'nin kuruluşu kapsamında, dönemin toplumunun sosyokültürel yaşantısı hakkında bilgiler de verilmektedir. Makale kapsamında bu veriler, kültürün devamlılığı açısından değerlendirilecektir. Kozmopolit bir bölgede yaşayan Türkler, İslamiyet'i kabul etmelerine rağmen eski inanış sistemlerinden gelen şamanizme ait birçok unsuru hâlâ yaşatmaktadır. Romanda eski Türk kültürüne ait olan bu unsurlar ayrıntısıyla işlenmiştir. Bu durumda Kemal Tahir'in toplumcu roman anlayışı ve hikâyesini anlattığı topluma bir sosyal tarihçi gibi yaklaşması başlıca etkidir. Eski Türk yaşantısına ait gelenekler, görenekler, inanışlar, pratikler ve yaşam tarzının aktarılması bağlamında Kemal Tahir, çağdaş bir ozan işlevini yüklenmiştir. Devlet Ana, tüm bu özellikleriyle Türk kültür tarihi açısından önemli verileri içeren bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Osmanlı Devleti, şamanizm, inanış, pratik

TRACES OF THE SHAMANISM IN DEVLET ANA NOVEL

ABSTRACT

Organization of the Ottoman States is subject of the Devlet Ana novel. Organization within the scope of the novel, the Ottoman State, the period includes information about community social and cultural life. These data will be evaluated in terms of continuity of culture in this article. Turks living in a cosmopolitan area, belonging to Islam despite the fact that many elements of shamanism, which is still reminiscent of the old belief systems. These elements are described in detail in the novel, the old Turkish culture. In this case, the understanding of the novel and the story of Kemal Tahir's socialist approach to society as a social historian, is the main factor. Old traditions of Turkish life, customs, beliefs, practices and lifestyle in a contemporary poet Kemal Tahir in the context of the transfer function is installed. Devlet Ana, with all these features in the history of Turkish culture is a work that contains important data.

Key Words: Novel, Ottoman State, shamanism, belief, practical

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: hicel@nigde.edu.tr

Kemal Tahir'in *Devlet Ana* adlı romanı Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu konu almaktadır. Altı bölümden oluşan romanda her bölüm ayrı ayrı adlandırılmıştır. Ayrıca bu bölümler, rakamlarla alt başlıklara ayrılmıştır. Bölümlerin adları ve alt başlık sayıları şu şekildedir: Birinci Bölüm "Kancık Vuruş" (3 alt başlık); İkinci Bölüm "Uyandırılan Işık" (3 alt başlık); Üçüncü Bölüm "Dost Çelmesi" (3 alt başlık); Dördüncü Bölüm "Fal" (3 alt başlık); Beşinci Bölüm "Derin Geçit" (3 alt başlık); Altıncı Bölüm "Kerimcan'ın Yolu" (3 alt başlık).

Romana konu teşkil eden olaylar, 1290 yılında Bitinya Ucu'nda geçmektedir. Osmanlıların aşiretten devlete geçiş sürecinin işlendiği romanın olay örgüsü şöyledir: Sen Jan şövalyelerinden Notüs Gladyüs ve onun Türkopol olan arkadaşı Uranha'nın Anadolu topraklarına girmeleriyle olaylar başlar. Anadolu'da Selçuklu hâkimiyetinin iyice zayıfladığı bu dönemde Napoli Kralı'nın gayri meşru oğlu olan Gladyüs'ün amacı, burada bir baronluk elde etmektir. Amacına ulaşmak için ise çok kolay karışabilecek olan bir sınırı, yani Bitinya Ucu'nu tercih eder. Çünkü bölgenin kozmopolit bir yapısı vardır. Burada Türkmenler, Rumlar ve Germiyanlılar birbirleriyle komşu olarak yaşamaktadır. Bitinya ise esas itibarıyla Türkmenlerin yani romanın tematik gücü olan Osman Bey'in memleketidir. Gladyüs, Anadolu'ya girdikten sonra bir Rum kızı olan Liya ile onun nişanlısı ve bir Türkmen olan Demircan'ı öldürerek amacına ulaşma yolunda ilk adımını atar. Demircan'ı vurduğu ok Karacahisar okudur; Liya'yı öldürdükten sonra ise onun başına Türkmen sarığı sarar. Böylece yıllardır barış içerisinde yaşayan komşuları birbirine düşürebilecektir. Ertuğrul Gazi'nin ölümüyle onun yerine geçen Osman Bey'in sağduyusu ve serinkanlı tavrıyla ortaya çıkan kargaşa çözümlür. Bu arada Liya'nın erkek kardeşi Mavro da Türkmenlere sığınır.

Romanın bundan sonraki bölümlerinde Demircan'ın annesi olan Bacıbey (Devlet Hatun)'un molla olmak isteyen oğlu Kerimcan'ı bu kararından zorla vazgeçirdiğini ve evlatlık olarak aldığı Mavro ile birlikte ağabeyinin öcünü almaya yönlendirdiği görülür. Bu arada Gladyüs de boş durmaz; Osman Bey'in evlenmek istediği Şeyh Edebalı'nın kızı Balkız'ı, Eskişehir sancakbeyi Alişar Bey için kaçırmaya teşebbüs eder. Bu olay uçtaki barışa son verir ve Osman Bey kendisini arkadan vuran dostu Alişar Bey'i öldürür. Osman Bey'in Balkız'la evlenmesi, önce Karacahisar Kalesi'ni, ardından da Bilecik Hisarı'nı ele geçirmesi romandaki diğer olay halkalarıdır. Bu savaşlarda aktif olarak rol alan Orhan Bey ise Hrisantos Tekfur'un kızı Lotus ile evlenir. Romanın sonunda Mavro'nun ablasının, Kerimcan'ın ise ağabeyinin öcünü almak için Uranha ve Notüs Gladyüs'ü öldürdükleri görülür. Kerimcan bu olayla savaşçılıktaki misyonunu tamamlayarak, tekrar mollalığa geçer.

Roman şahıs kadrosu bakımından oldukça zengindir. Osman Bey, Akçakoca, Bacıbey, Orhan Bey, Kerimcan, Mavro, Şövalye Notüs Gladyüs, Uranha, Şeyh Edebalı, Kaplan Çavuş, Aslıhan, Keşiş Benito, Kamagan Derviş, Daskalos Derviş, Dünder Bey, Ertuğrul Gazi, Çudaroğlu, Alişar Bey, Nurettin Bey, Pervane Subaşı, Hophop Kadı, Filatyos, Pir Elvan, Kel Derviş, Balkız, Lotus, Gündüz Bey, Balabancık, Pop Markos, Liya ve Demircan olay örgüsünde yer alan belli başlı karakterlerdir. Bunların dışında romanda olayların akışında herhangi bir rolleri bulunmayan, "fon karakter" fonksiyonundaki şahıslar da bulunmaktadır.

Yukarıda olay örgüsü ve şahıs kadrosu verilen roman, konusu bakımından tarihî roman kategorisinde yer alır. Kemal Tahir, romanı Türk tarihiyle ilgili araştırmalarından hareketle kaleme almıştır. Bu bağlamda Berna Moran, Kemal Tahir'in araştırmacı yanının ve ideolojisinin romancılığı üzerinde etkili olduğunu belirtir (Moran 1996: 131). Buna bağlı olarak romanda bazen -Ahmet Mithat gibi- okuyucuyu gereksiz bilgi sağanağına tutar. Ancak Kemal Tahir bu bilgileri Ahmet Mithat gibi olayın akışını keserek değil, olayın doğal akışı içerisinde zaman zaman "diyalog"lar veya "kahraman anlatıcı bakış açısı"yla aktarır. Yazarın bu tutumunda roman ve romancıya yüklediği işlev başlıca etkendir. Ona göre; "...romancının, tarihin belli bir döneminde

ele aldığı topluma bir bilim adamı gibi yaklaşması, bu toplumun kurumlarını, hangi tarihsel koşullar altında bu noktaya geldiğini bilmesi ve burdan hareketle nereye gideceğini kestirmesi gerekir.” (Moran 1996: 136). Ayrıca özellikle Türkiye’de yazan bir romancının, hikâyesini yazdığı toplumun oluş yasalarını incelemesi ve bunlardan elde ettiği bilgileri de okura aktarması gerekir. Çünkü Türkiye’de tarihsel, sosyal ve ekonomik araştırmalar yeteri kadar yapılmamıştır. Bundan dolayı toplumu bilgilendirmek görevi yazara aittir (Moran 1996: 136). Yine Moran’ın tespitine göre Kemal Tahir romanı, “...yazarın bulunduğu tarihsel ve toplumsal bulguları okura aktarmaya yarayan bir araç...” olarak görmektedir (Moran 1996: 139).

Kemal Tahir bu anlayış doğrultusunda kaleme aldığı romanında, 1290’lı yıllardaki Osmanlı toplumuna âdeta bir halkbilimci, bir tarihçi, bir dinler tarihçisi ve bir sosyolog tavrıyla yaklaşmıştır. Buna bağlı olarak *Devlet Ana*’da bir devletin temellerini atan toplumun gelenekleri, görenekleri, atasözleri, deyimleri, inançları, toplumsal kurumları, ahlak anlayışları, yaşayış tarzları, hayata bakışları, vb. ustalıkla işlenmiştir. Kemal Tahir bu bağlamda asırlar öncesinden gelen ve şamanlardan, ozan-baksılara, ozan-baksılardan âşık ve meddahlara geçen üslubu romana taşımıştır. Romanda yer alan “...koca Tanrı vermeyince kul baylanmaz. Bir yiğidin dağ boyu malı olsa, kismetinden artığın yiyemez. Kasılan kişi adam olmaz. Yürümeyince yol alınmaz ya, doğru yolu tutmalı... İstemeyince ele geçmez ya, helalden istemeli, haramdan değil... İğreti ata binmekten binmemek yeğ... Kötü yoldaştan tek gitmeli, kötü avrattan tek yatmalı...” (Tahir 2005: 441) ifadeleri, Dede Korkut Hikâyeleri’nin giriş kısmında yer alan atasözü hükmündeki cümlelerin dönüştürülmüş ve uyarlanmış şeklidir. Savaşların tasvirinde, büyüklerin kendinden küçüklerle diyaloglarında -özellikle nasihat içerikli- dua ve yas sahnelerinde de benzer bir üslup hâkimdir.

Devlet Ana’da toplumun inanç sistemi de derinlemesine işlenerek, romanın kurgusunda yerini almıştır. Romanda İslamiyet’i kabul etmiş, ancak şamanlığa ait birçok uygulamayı henüz terk edememiş bir toplum vardır. Halk tek Tanrı’ya inanır ve bazı sahnelerde kahramanların namaz kıldıkları görülür. Ancak yas uygulamaları (saçları yolmak, yüzü tırnakla yırtmak, ak çıkarıp kara giymek, vb.), fal baktırmak, Müslüman olmalarına rağmen gaipten haber almak için şamanlara başvurmak gibi şamanizme ait birçok unsuru yaşattıkları görülür. Bu bakımından *Devlet Ana*’nın toplumu, *Dede Korkut Hikâyeleri*’nin hayat bulduğu toplumla benzerlik gösterir. Aslında X. yüzyılda kitleler hâlinde İslamiyet’i kabul eden bir milletin, eski dinî sistemine ait bazı unsurları XIII. yüzyılda yaşatması doğal karşılanması gereken bir durumdur. Nitekim günümüzde de bazı şamanik pratikler -İslamî kisveye büründürülerek- farkında olmadan uygulanmaya devam etmektedir (kutsal ağaca bez bağlama, atalar kültürünün bir yansıması olarak evliya yatırlarında kurban kesme, ateşi kutsallığından dolayı suyla söndürmeme, vb.).

Romanda şamanlık misyonunu üstlenen karakter Kamagan Derviş’tir. İslamiyet’le şamanizmin bu toplumda iç içe yaşadığı ilk bakışta Kamagan’ın adında kendisini göstermektedir. Aslında Rusça aracılığıyla Tunguzcadan geçen “şaman” kelimesinin (Eliade1999: 22) yerine Türkçede yaygın olarak “kam” terimi kullanılmaktadır (Roux 2002: 66). Nitekim Roux, Ortaçağ’da araştırmacıların hemen hemen tamamının Türk ve Moğol şamanını ifade etmek üzere “kam” kelimesini kullandıklarını belirtmektedir (2002: 66). Romanda şamanın özel adı olan “Kamagan”ın “kam” kelimesinden türediği açıktır. “Kamagan”ın tamamlayıcısı olan “derviş” ise bu adın İslamî cephesini oluşturmaktadır. Dervişlik İslamiyet’le ilgili olmasına rağmen, bir şaman olan Kamagan’ın adının tamamlayıcısı olmuştur. Bu bağlamda Kamagan’ın ettiği bazı şaman dualarına İslamî hususlar da karışmaktadır: “...İşin başı bismillâh! Kur’an’ın başı bismillâh” (Tahir 2005: 323), vb. Bu durumda kabul edilen yeni dinin (İslamiyet’in) eski dinî pratikleri yasaklaması başlıca etkindir. Baskı altında kabul edilen İslamiyet, Hristiyanlık veya Yahudilik dinine mensup olan şamanlar, bu dinlerin kisvesi altında eski inançlarına ait bazı pratikleri yaşatmaya devam etmişlerdir. Nitekim şamanların kendilerini topluma kabul ettirmek amacıyla şaman dualarına

Turkish Studies

İslamî birtakım hususları ekledikleri, Abdulkadir İnan tarafından da vurgulanmaktadır. Kırgız-Kazak şamanlarının ise mesleklerinin piri olarak Hz. Fatma'yı göstermeleri (İnan 2000: 86), kendilerini meşrulaştırmak çabasından başka bir şey değildir.

Kamagan Derviş, aslında gerçek bir şaman değil bir Moğol casusudur. Sadece şamanlıkla ilgili olarak öğrendiği bazı şeyleri uygulamaktadır. Şamanlık geleneğinde şaman olabilmenin üç yolu vardır: Şamanlığın soyla geçmesi (yani anne, baba ya da soydan birinin şaman adayını göreve çağırması), soyunda şaman olmayan birinin ruhlar tarafından bu göreve seçilmesi ve şaman adayının kendisinin bu yolu seçerek eğitim alması (Bayat 2009: 27). Ancak Türk kültüründe soyla geçen veya ruhların çağrısıyla gerçekleşen şamanlık daha çok kabul görmüştür (Bayat 2009: 27). Türk kültür tarihini çok iyi araştıran Kemal Tahir, bu nedenle eğitim sonucu şaman olan Kamagan'ı gerçek şaman olarak kabul etmez. Onun sadece şamanlığa ait birtakım pratikleri (fal bakma, ayin yapma, yada taşı kullanma, vb.) uyguladığını belirtir. Ancak yazar, bunu romanın sonuna kadar okuyucudan saklar, olayların çözüme kavuşmaya başladığı noktada bu bilgiyi araya sıkıştırarak vermeyi tercih eder: "...Çoktandır fala bakarken uydurduklarını, gerçek yaşamın yerine koymuş, kendisini aldattığını da giderek unutup ölümsüzlük güvenine kapılmıştı." (Tahir 2005: 576-577).

Romanda şamanizm ve şamanizme ait yapısal unsurlar, Osmanlı toplumunun günlük hayatındaki birtakım pratikler ile şamanları olan Kamagan Derviş ve onun uygulamaları kapsamında işlenmiştir. Bu bağlamda romanda yer alan şamanist unsurlar ve işlevlerini şöyle gruplandırabiliriz:

1. Tanrı ve Ruhlar

1.1. Tanrı: Şamanizmde Gök-Tanrı inancının bir yansıması olarak, Tanrı (özel adıyla Ülgen veya Kayrakan)'nın gökyüzünde olduğu düşüncesi hâkimdir. Eski Türkçede "tengri" kelimesinin hem gökyüzü, hem de "Allah" anlamına gelmesi (İnan 2000: 28) yine bu düşünceyle alakalıdır. Bu bağlamda gökyüzü Tanrı mekânı olarak düşünüldüğü için, gökyüzü ve yüksekliği dolayısıyla gökyüzüne yakın olarak tasavvur edilen dağlar da kutsal kabul edilmiştir. Romanda bu inanış Çudaroğlu'nun ağzından dile getirilmiştir. Çudaroğlu, Şeyh Edebalı'nın kızını kendisine kaçırmamasını isteyen Alışar Bey'e şöyle yanıt verir: "...İmparatorun kızını iste, sürüyüp getirmesem, ak Tanrı belâmi versin!" Mavi görünen gök, dağ ve de soluk renkli Tanrı tanık!" (Tahir 2005: 305-306). Bu cümlelerde de görüldüğü üzere Tanrı, gök ve dağ ile birlikte anılmakta ve yemin ederken tanık olarak gösterilmektedir.

1.2. Şeytan: Semavi dinlerde olduğu gibi şamanizmde de bir şeytan tasavvuru vardır. Şamanist inancıya göre Şeytan Erlik, insanlara ve hayvanlara her türlü kötülüğü yapar. Tanrı'nın aksine şeytanın mekânı yerin yedi kat altıdır. Erlik ölen insanların ruhlarını yer altına götürerek, onları tutsak eder. Şaman dualarında Erlik, korkunç bir yaratık olarak tasvir edilir (İnan 2000: 40). Şamanlar Tanrı'ya ayin yaptıkları gibi, şeytana da ayin yaparlar ve ona kurban keserler. Şeytana ayin yapılmasındaki amaç, onun insanlara kötülük etmesine engel olmaktır (İnan 2000: 39). *Devlet Ana* romanında Kamagan Derviş, Bacıbey'in kanlılarını bulmak için ayin yaparken şeytana şu şekilde hitap eder: "...Çekil yolumdan kötü şeytan! Çekil koca buruşuk! Çekil kaşları kömür karası... Sakalı dizlerinde hayın düşman! Bıyıkları yaban domuzunun azalarına benzer kötü, çekil! Çekil hey, çenesi tokmak, boynuzu çatal, kılıcı yeşil demirden, dizgini kara deriden, kamçısı kara yilandan kâfir, çekil!" (Tahir 2005: 323-324). Bu cümleler Kamagan'ın ağzından ayin sırasında esrime hâlindeyken dökülür. Nitekim şamanlar da ayin sırasında Tanrı katına çıkmaya çalışırken, kendilerine engel olmak isteyen şeytana aynı sözlerle hitap ederler (İnan 2000: 40).

Turkish Studies

1.3. Tanrı Ülgen'in Çocukları: Şamanizmde Tanrı Ülgen çoluk çocuk babası olarak tasavvur edilir. Bu inanişe göre onun yedi oğlu dokuz kızı vardır (İnan 2000: 33). Ülgen'in evlatları şaman ayin yaparken, ona tanrıya ulaşma yolunda engel olmaya çalışan Erlik'in kara kızlarıyla mücadele ederler. Şaman bunların yardımı sayesinde kara kızlardan kurtulur. Bu inanış ayin sırasında Kamagan tarafından söylenen şu sözlerde gizlidir: "...Yedi ak oğlu, yedi ak kızı yetişti oh, Ülgen Ata'mın... Sürdü dağıttı kara kızları, oh..." (Tahir 2005: 325).

1.4. Kara Kızlar: Ülgen'in yanı sıra, Erlik'in de çocukları vardır. Bazı rivayetlere göre yedi, bazılarında göre dokuz oğlu ve dokuz kızı (kara kızlar) vardır. Erlik'in kızlarının görevi, şamanın ayin sırasında tanrı katına ulaşmasını engellemektir. Bunu ise cinselliklerini kullanarak yapmaya çalışırlar (İnan 2000: 40). Sembolik olarak Tanrı katında ilerleyen şamanı, yataklarına çağırarak onu yolundan alıkoymak isterler. Bu mücadele sırasında şamanın yardımına Ülgen'in çocukları yetişir. Romanın şamanı Kamagan'ın bu mücadelede kara kızlara şunları söylediği görülür: "...Aman heyvah! Kara kızlar gelmekte aman! Heyvah heyvah... Aman aman! Çekilin utanmazlar! Savuşun maskaralar! Soyunmayın boşuna! Yatakları sermeyin boşuna!" (Tahir 2005: 325).

2. İnanışlar

2.1. Kıyamet: Şamanizmde de semavi dinlerde olduğu dünyanın sonu ve ölümden sonra bir hayat inancı vardır. Kıyamet, şamanizmde "kalgançı çak" tabiriyle ifade edilir (Bayat 2007 (a): 128). İnan'a göre terim "kalacak olan çağ" anlamındadır (İnan 2000: 24). Şamanizmde de öte dünyaya bir adım olan kıyametin birtakım belirtileri vardır ki, bunlar kutsal kitaplardakilerle örtüşmektedir. Romandan alınan ve Kamagan'ın ağzından aktarılan kıyametle ilgili şu alametler, bazı mitoloji araştırmacılarının eserlerinde (İnan 2000: 24-25; Bayat 2007 (a): 133-134) de hemen hemen aynı cümlelerle mevcuttur: "– Gele gele KALACAK OLAN ÇAĞ'a geldik dayandık. Vah bize, vah vize! Azdı âdemoğlu, vah bize! Günaha battık deriinin... Kötülükleri işledik keyf içiinin... Unuttuk koca Tanrıyı, unuttuk. Yaramaz işler tuttuk. Atamız yağız yerin düzeni, güveni kalmadı, vah vah bize! Gele gele KALACAK ÇAĞ'a geldiğimiz nerden belli? Kara yer ateşe döner kızarır, ondan belli! Mavi gök, katrana keser kararır, ondan belli! Hanlar hanlara, beyler beylere, adam adama saldırır kırışır, ondan belli! Baba ana, bacı kardaş bilinmez, ondan belli! Taşlar durdukları yerde ufalanır, kargılar durdukları yerde kırılır, sert yaylar mum gibi yumuşar, kılıçlar kınlarında körelir, ondan belli! Kişi oğlu dirsek boyu kısılır, erkekliği serçe parmak kadar ufalır, boyunları karılara karşı eğri olur, ondan belli! Ayaktakımı beyliği alır başa geçer, beyler soyları adını unuttur, ondan belli! Dünyayı kıtlık kavrar, yaban soğanı ele geçmez, at başı kadar altın versen bir doyum ekmek alınmaz, ondan belli! Koca Tanrı kulaklarını tıkadığından adamda, hayvanda, yerde gökte töre kalmaz, demir üzenginin dibi delinir, keskin ucu aşınır, çuvaldızın deliği yırtılır, ondan belli! Ulus söz dinlemekten kalır, kişi oğlu kara böcek gibi kanatlanır, gözünü hırs büriür, ondan belli! Tepeler çalkanır, ak köpüklü sular kan olur, kızıl akar, yer uğuldar yıkılır, gök gümbürdeyip çatlar, deniz yarılıp dibi görünür, ondan belli!" (Tahir 2005: 320-321).

3. Kültler

3.1. Dağ: Dağ şamanist inanış sisteminde yer-su ruhları içerisinde yer alır. Dağlar hem yüksek oluşları hem de uzaktan zirvelerinin mavi (gök) renkli görünmesi dolayısıyla Tanrı mekânı olarak kabul edilmiştir (İnan 2000: 49). Dağlar bu nedenle yeryüzünde tanrısalığın simgesi olmuşlardır. Ayrıca Gök Tanrı'ya veya bizzat dağ ruhuna sunulan kurbanların dağlarda kesilmesi yine bu kutsiyetle ilgilidir (İnan 2000: 51-52). Asırlar öncesinden gelen bu pratik, milletin sözlü belleğinde nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmiştir. Yüksek dağ zirvelerindeki evliya

mekânlarında kesilen kurbanlar, şamanizmdeki dağ kültü inancının günümüze bir yansımasıdır. Romanda da bu inanış bağlamında Kamagan'ın dağa dua ettiği ve ona kurban sunduğu görülür: “...*Bu kurbanım sana ulaşsın Keşiş dağı! Senden kopsun, Ülgen'in yoluna düşsün! Bir dileğim budur senden! Ey göklerin direği Keşiş dağı... Ey bize esintiler veren... Karlar veren tohumun dinlenmesi için... Yağmur veren ekinlerin yeşermesi için... Davarlarımızı sütlendiren, bineklerimizi güçlendiren, bizi korumazsan olmaaaz...*” (Tahir 2005: 324).

Şamanist inanca mensup bazı kabilelerde kendilerinin dağdan türedikleri inancı hâkimdir. Hatta bu kabilelerin kadınları, kutsal saydıkları dağa kayınbabamız derler ve dağ uzaktan görüldüğünde başlarını örterler (İnan 2000: 53). Bu inanış ise Kamagan'ın ağızından dökülen şu duada kendini göstermektedir: “...*Yiğitlerimizin atası, gelinlerimizin kayınbabası yüce Keşiş dağı, bir dileğim budur senden...*” (Tahir 2005: 324).

3.2. Ateş: Şamanizmde ateş, temizleyici ve koruyucu özelliğe sahiptir. Ateşin kötü ve insanlara hastalık gönderen ruhları etkisiz hâle getirdiğine inanılır. Ateş ve ocak kültü birbirinden ayrı düşünülemez. İkisi birlikte soyun devamlılığını sembolize eder. Bu özellikleri bünyesinde toplayan ateşe kurban sunma ve saçı yapma yaygın şamanist pratiklerdendir (Bayat 2007 (b): 133). Şamanlar ve şamanist inanca mensup olan halk, çeşitli yiyecek ve içecek maddelerini ateşe saçarak ocak iyisini memnun etmeye çalışırlar. Günümüzde de hâlâ Anadolu'da ocakta yanan ateşe, yemek yapmadan önce bir parça yağ atılır. Gerek bu uygulama ve gerekse yanan ateşin suyla söndürülmemesi, halkın bilinçaltında yaşadığı ateşin kutsallığı düşüncesiyle açıklanabilir. Nitekim zaman olarak XIII. yüzyılda geçen romanda da Kamagan, Orhan Bey'in kendisine sunduğu şarabın bir miktarını içmeden önce ateşe serper. Böylelikle şamanist inanıştaki saçı geleneğini uygulayarak, ateşe olan saygısını gösterir: “*Kamagan Derviş... Orhan'ın doldurduğu şarap tasını kaldırdı, bir şeyler mırıldandı, ocaktaki ateşe biraz şarap serpti: – Otuz dişli ateş anam* (Tahir 2005: 160). “...*Aman dağılmış aklımı topla, ısıtıcı, pişirici, temizleyici ateş!*” (Tahir 2005: 324).

4. Şamanın Aksesuarları ve Aletleri

4.1. Şamanın Kıyafeti: Şamanizm adlı inanış sistemi adını uygulayıcısı olan “şaman”dan almıştır. Şaman bu inanışa mensup olan halkların din adamı, hekimi, büyücüsü, falcısı, şairidir. Yani şaman toplumda birçok fonksiyonu üstlenmiş ve olağanüstü güçlere (esrime, astral seyahat, vb.) sahip birisidir. Şamanın ayin yapabilmesi ve ruhlarla ilişki kurabilmesi için çeşitli aksesuar ve aletlere ihtiyacı vardır. Bunlar olmadan şaman, iyi ruhlarla irtibata geçemez ve kötü ruhlarla savaşamaz. Bu aksesuarların başında şamanın cübbesi gelir. Şamanın cübbesi emrinde bulunduğu ruhun isteğine uygun olarak hazırlanır (İnan 2000: 91). Bu kıyafette birçok parça ve ayrıntı vardır ki, bunların her birinin ayrı ayrı anlamları ve işlevleri vardır. Şamanın cübbesi ve külâhı ile onun üzerinde bulunan aksesuarlar, romanda ancak şamanizmle ilgili bilimsel bir araştırmada olabilecek kadar ayrıntısıyla tasvir edilmiştir: “*Cüppesinin üstü meral postundandı. Eteği altmış parçaydı. Yakasına yedi bebek dikilmişti. Bunlar, insanoğlunun atası, yağız yerin tanrısı, şimşekçi, yıldırımçı Ülgen'in, şamanlara fala bakarken yol gösteren yedi ak kızıydı. Bu yedi bebeğin yanına küçücük yaylar, oklar, çingiraklar asılmış; ay, güneş, yıldız, kurbağa, yılan, kuş, kulak, burun resimleri yapılmıştı. Bunlar, şamanın dövüş silâhlarıydı. Yolunu kesmek isteyen, şaşırtıp baştan çıkarmak için gök katlarında pusu kurmuş, yol azdırıcı kara kızların, ancak bu silâhlarla hakkından gelebiliyordu. Kırmızı bezden her biri bir karış boyunda üç boğumlu, tepesine vaşak kuyruğu asılı içi yapağıyla tıka basa doldurulduğu için dimdik duran külâhını başına geçirmişti.*” (Tahir 2005: 319-320).

Turkish Studies

4.2. Davul: Şaman aletlerinden birisi de davuldur. Yine şamanın emrinde bulunan ruhun isteğine uygun olarak yapılır (İnan 2000: 94). Davul olmadan şaman ayin yapamaz. Şamanın gökyüzüne ve yeryüzüne sembolik yolculuğu sırasında davul, binit işlevini görür. Şaman karada gezerken davul at, denizde gezerken yelkenli, göklerde uçarken ise kuş olur (İnan 2000: 95). Kamagan, ayin sırasında davulun bu özelliğini şu sözlerle vurgular: “– *Karada kanathı atım, davul! Coşkun sularda yelkenli gemim davul, mavi göklerde ak kanadım davul! Medeeeeeet!*” (Tahir 2005: 323).

4.3. Yada Taşı: Yağmur ve kar yağdırmak, rüzgâr estirmek için kullanılan bir taştır. Yada taşı şamanın malzemelerinden biri olmasına rağmen, sadece şamanlar tarafından kullanılmaz. Eski Türkler arasında şamanlardan başka yada taşına sahip olan ve bunu kullanan “yadacı”ların olduğunu Kaşgarlı Mahmut, *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te bildirmektedir (Bayat 2007 (b): 156). Bu taşla şamanların ve yadacıların meteorolojik olaylara hükmederek düşmanlarını alt ettikleri, hatta bu taş sayesinde savaşların kazanıldığı veya kaybedildiği kaynaklarda kayıtlıdır (Bayat 2007 (b): 157-258). Yada taşı, romanda ise Kamagan tarafından, Bacıbey'in kanlılarının yolunu kesmek amacıyla kullanılır. Şaman, yada taşı eline alarak, yağmur yağdırmak için dua eder: “*Tanrının hiç bişey düşünmediği sırada, kendiliğinden çalkanın sularım! Bağla yollarını kanlımızın, bir dileğim budur sizlerden....*” (Tahir 2005: 322).

5. Şamanın Uygulamaları

5.1. Ayin Yapma: Şamanın görevlerinden birisi de ayin yapmaktır. Şaman ayinde esrime yeteneğini kullanır. Esrime yani trans hâlindeyken zaman zaman temsili olarak gökyüzüne, zaman zaman da yer altına doğru yolculuk yapar. Bu yolculukta esas amaç, ruhlarla irtibata geçmektir. Aslında esrime şaman tarafından ritüel gösteri sırasında gerçekleştirilir (Bayat 2009: 77). Şaman, ayin sırasında esrimeye bağlı olarak düzenli olmayan hareketler yapar. Ayin boyunca yerlerde sürünür, havaya sıçrar, ilahiler söyler ve dua eder. Esrime sırasında kontrolsüz gibi görünen hareketleri, aslında kontrolü altındadır (Bayat 2009: 76) ve bu da ritüelin bir parçasıdır. Romanın şamanı, Demircan ve Liya'nın katillerinden haber alabilmek için ayinin ilk basamağı olarak önce bir kurban keser. Kurbanın kürek kemiğiyle fal açtıktan sonra, gaipden haber almak için ayin yapar. Bu ayin sırasında kendinden geçmesi (esrimesi), romanda şöyle tarif edilir: “*Kamagan Derviş gittikçe coşuyor, yaptığı işe kendini kaptırarak, denetini yitiriyordu. Önceleri yağmur taşının arkasından koşar, onu şuraya buraya fırlatırken, artık coşmuş, yerden yere atılmaya, havalara sıçramaya loğ taşı gibi yuvarlanmaya başlamıştı. Soluğu kesilince, kalkmaya davrandı, gücü yetmediğine kızıp suratını yoldu. Beli kırılmış it gibi davula doğru süründü. Tokmağı kavrar kavramaz, sanki yorulan o değilmiş gibi, zıplayıp kalktı, davulu boynuna asıp sığın kemiğiyle dövmeye girişti. Vuruşlara ayak uydurarak dolaşiyor, arada bir çalmayı kesip bağırıyordu.*” (Tahir 2005: 322).

5.2. Fal Bakma: Türk ve Moğol kehanet yöntemlerinin en eskisi, kürek kemiğiyle fal açmadır. Bu fal için genellikle koyun, koyunun bulunmadığı yerlerde ise keçi veya başka bir hayvanın kürek kemiği kullanılır. Kürek kemiği falı kehanette bulunmak ve kayıplardan haber almak için açılır. Kemik öncelikle ateşte yakılır ve kemiğin üzerinde oluşan çizgilerden hareketle yorumda bulunulur (Roux 2002: 96-97). Romanda Bacıbey, kanlılarının yerini öğrenmek için Kamagan'dan fal açmasını ister. Kamagan Bacıbey'in verdiği kara koyunu ruhlara kurban olarak keser. Hayvanın kürek kemiğini ise ateşte yakarak kemiğin üzerinde oluşan çizgilerden hareketle, katillerin akıbetleri hakkında yorum yapar (Tahir 2005: 319-320).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kemal Tahir Osmanlı Devleti'nin kuruluşu vakasının içerisinde şamanist sistemin yapısal unsurlarını ayrıntısıyla işlemiştir. Romanda vakayla doğrudan ilgisi

olmayan şamanizmin -her ne kadar İslamiyet'i kabul etmiş olsalar da- hem Osmanlı toplumu, hem de Kamagan Derviş'in şahsında derinlemesine işlenmesi, Kemal Tahir'in romancıya yüklediği "bilgi verme" işlevinin bir ürünüdür. Bu bağlamda Fethi Naci, Kemal Tahir'in köyü konu alan romanlarıyla ilgili şöyle bir tespitte bulunmuştur: "*Kemal Tahir köydeki yaşamı, okura, köy gerçeklerini ve sorunlarını tanıtmak ve çözmek amacıyla değil, tarihsel araştırmalarından edindiği kuramsal bir arka planın ışığında toplumun geçirdiği değişiklikleri saptamak amacıyla sergiler.*" (Fethi Naci 1960'dan Moran 1996: 131). Aynı yorum tarihî bir roman olan *Devlet Ana* için de yapılabilir. Romanda İslamiyet'ten önce şamanist inancı benimsemiş bir toplumun hikâyesi anlatılmaktadır. Kemal Tahir'in bakış açısı doğrultusunda şamanizm, dönemin toplumunun yapısal unsurlarındandır. Bu toplumu ve toplumun "*geçirdiği değişiklikleri*" anlayabilmek ve okuyucuya anlatabilmek için şamanizmi bilmek gereklidir.

Tüm bu özellikleriyle roman, şamanizm açısından önemli veriler içermektedir. Bu kapsamda *Devlet Ana*'da millî kültür, inanç, gelenek, görenek ve pratiklere geniş bir yer verilmiştir. Kemal Tahir bu kültürel öğeleri gerek aynen gerekse de dönüştürerek romanının kurgusuna katmıştır. Bu teknik ve üslup, kültürün devamlılığı ve gelecek nesillere aktarımı bağlamında ona âdeta modern bir ozan işlevi yüklemiştir. Şüphesiz bu açıdan bakıldığında *Devlet Ana* adlı roman, XIII. yüzyıldaki Türk toplumunun aynası gibidir. Bu durumda da Kemal Tahir'in araştırmacı yönü ve öyküsünü yazdığı topluma bir bilim adamı gibi yaklaşması başlıca etkendir.

KAYNAKÇA

- BAYAT, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi 1 Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*, Ötüken yay., İstanbul.
- BAYAT, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi 2 Kutsal Dışı Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Kategoriler İyeler ve Demonoloji*, Ötüken yay., İstanbul.
- BAYAT, Fuzuli (2009), *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken yay., İstanbul.
- ELIADE, Mircea (çev. İsmet Birkan) (1999), *Şamanizm*, İmge yay., Ankara.
- İNAN, Abdulkadir (2000), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara.
- MORAN, Berna (1996), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2 Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a*, İletişim yay., İstanbul.
- ROUX, Jean Paul (çev. Aykut Kazancıgil) (2002), *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı yay., İstanbul.
- TAHİR, Kemal (2005), *Devlet Ana*, İthaki yay., İstanbul